

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут культури і мистецтв
Кафедра хореографії та музичного мистецтва

Методичні рекомендації

Розвиток вокальної техніки студентів: алгоритм навчального процесу

галузь знань 02 Культура і мистецтво
спеціальність 025 Музичне мистецтво
для закладів вищої освіти

Суми – 2023

УДК378.147:784.071.2 (072.057.875)

М54

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

(протокол № 2 від 25 вересня 2023 р.)

Укладач:

Л. А. Бірюкова – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри хореографії та музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

О. В. Єременко – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри хореографії та музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

І.Г. Довжинець – доктор мистецтвознавства, професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

Бірюкова Л.А.

М54 Методичні рекомендації « Розвиток вокальної техніки студентів: алгоритм навчального процесу» Л.А. Бірюкова.– Суми : ФОП Цьома С.П., 2023. – 53с.

У методичних рекомендаціях «Розвиток вокальної техніки студентів: алгоритм навчального процесу» адресованих здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, розглянуто складники вокальної техніки, запропоновано алгоритм навчальних дій, що дозволяє самостійно визначити ключові задачі вокальної підготовки, подолати навчальні проблеми для поліпшення процесу фахового зростання студентів.

УДК УДК378.147:784.071.2 (072.057.875)

© Бірюкова Л.А. 2023

© ФОП Цьома С.П., 2023

© СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
1.Алгоритм у навчальному процесі.....	
2. Методичні рекомендації розвитку базових основ вокальної техніки ...	
3.Чистота інтонування.....	
4.Вокальний слух.....	
5. Атака звуку.....	
6. Вокальна артикуляція.....	
7. Рекомендовані джерела інформації.....	
8.Додатки.....	
...	

Вступ

Специфіка академічного співу вимагає від сучасного виконавця великого арсеналу теоретичних знань, практичних вмінь та навичок, володіння базовими вокально-технічними прийомами вокального виконавства. Академічний вокал – це професійний, розвинутий голос з необмеженою технічною виконавською свободою та подальшою спроможністю проявити себе у різних музичних стилях.

Сучасна наукова література з питань фізіології та гігієни голосу, вокальної педагогіки та методики викладання академічного співу у закладах вищої освіти указує на необхідність дотримання оптимального балансу між мотиваційною, пізнавальною та творчо-діяльнісною сферами вокальної підготовки майбутнього фахівця музичного мистецтва. Досягнення студентами професійної компетентності в оволодінні системою вокально-технічних засобів академічного співу, розвитком сценічно-виконавських здібностей, умінь свідомо володіти співацьким голосом шляхом впровадження у навчальний процес алгоритму навчальних дій становить *мету* даних методичних рекомендацій. Уміння передати голосом найтонші відтінки людських емоцій, закладених у вокальній музиці, глибоке занурення співака у внутрішні процеси людського життя вимагає від співака величезної концентрації фізичних та творчих зусиль. Розгляд складових вокальної техніки, таких як дихання, створення співацького тону, голосового регістру, атаки звуку, високої співацької форманти, слухового контролю дозволить значно розширити діапазон, збагатити темброву красу голосу, полегшити перехід від фальцетного звуку до грудного, створити природне вібратор та отримати потужніший голос.

У методичних рекомендаціях запропоновано алгоритм навчальних дій, що дозволить студенту самостійно визначити ключові задачі розвитку вокальної техніки, подолати навчальні проблеми для фахового зростання. Матеріали

методичних рекомендацій пройшли апробацію на індивідуальних заняттях у класі вокалу, навчального курсу “Методика викладання музичного мистецтва у ЗВО”, у ході проходження вокально-виконавської практики студентів-магістрантів, в наукових публікаціях, виступах на науково-практичних конференціях, на основі досвіду вокальної роботи викладачів кафедри хореографії та музичного мистецтва.

Практичне значення методичних рекомендацій визначається можливістю використання у навчальному процесі дисциплін “Постановка голосу”, “Академічний вокал”, “Камерний солоспів”, “Вокальний ансамбль”, розробки навчальних планів, програм, методичних рекомендацій з питань вокально-виконавської майстерності студентів в системі закладів освіти. Викладені методичні рекомендації ґрунтуються на результатах досліджень провідних науковців і практичних рекомендаціях вітчизняних методистів, які відомі своїми здобутками та педагогічним досвідом роботи у даному напрямку.

1. Алгоритм у навчальному процесі

Алгоритм — скінчена послідовність вказівок на виконання дій, спрямованих на розв'язування задачі. *Алгоритм* — сукупність точно заданих правил розв'язання деякого класу задач або набір інструкцій, що описують порядок дій виконавця для вирішення певного завдання.

Слово «алгоритм» — похідне від імені середньоазіатського вченого Аль Хорезмі, уродженця Хіви, що жив в IX в. Алгоритм має складатися із почергових команд, тобто окремих указівок щодо навчальних дій. Алгоритмізовані команди виконуються у послідовності, які поступово ускладнюючись підводять до розв'язання поставленої задачі. Розв'язання задач за алгоритмом розглядається як процес *алгоритмізації* — визначення елементарних дій та порядок їх виконання — бажаного результату.

Схема навчального алгоритму розвитку вокальної техніки студентів має тему, мету, завдання, основну частину, форми заняття. *Навчальна* мета алгоритму розвитку вокальної техніки студентів обумовлює:

- *оволодіння практичними навичками та вміннями (наприклад, вивчення твору....);*
- *формування вмінь самотійно оцінювати результати вокальної підготовки студентів. Розвиваюча мета алгоритму розвитку вокальної техніки студентів обумовлює:*
 - *розвиток мисленевих операцій – аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати, класифікувати;*

- розвиток різних видів музичного мислення (наочно-дійового, наочно-образного, наочно-логічного), уяви (репродуктивної, творчої).*
- розвиток критичності, глибини, широти, швидкості, творчості;*
- розвиток сенсорних навичок (ознаки та властивості вокального матеріалу);*
- розвиток моторних навичок (точність рухів, їх швидкість, координація).*
- розвиток вмінь навчальної праці (запам'ятовувати, аналізувати, здійснювати самоконтроль);*
- розвиток емоційної та волевої сфери (самостійність, уміння володіти собою, впевненість у власних силах, здатність переборювати труднощі).*

Основна частина алгоритму розвитку вокальної техніки студентів складається з: покрокового виконання навчальних завдань;– аналізу зробленого;– підсумків;– аналізу недоліків роботи над алгоритмом, та визначення шляхів усунення недоліків роботи над алгоритмом.

Структура основної частини алгоритму розвитку вокальної техніки складається з: покрокового виконання навчальних завдань алгоритму;– аналізу зробленого (критерії оцінювання);– підсумків;– аналізу недоліків роботи над алгоритмом, шляхи усунення недоліків виконання навчальних дій.

Отже, алгоритм складається з окремих кроків, які потрібно виконати у певному порядку. Якщо порушити порядок виконання кроків або загубити якийсь крок, то алгоритм може не виконуватися до кінця або приведе до неправильного результату. Алгоритм або алгоритмізація навчання — важливий складник професійної підготовки, пов'язаний із удосконаленням планування, конструювання навчального процесу, підвищення ефективності управління пізнавальною діяльністю студентів з метою детального опрацювання покрокового завдання.

2.Методичні рекомендації розвитку базових основ вокальної техніки

Методика навчання співу – це сукупність систематизованих прийомів і способів керування співацьким навчанням, послідовне засвоєння яких забезпечує формування у студентів навичок відповідної вокальної техніки, здатної гарантувати розвиток комплексу акустичних якостей голосу, витривалості та невтомності голосового апарату. Підготовка фахівця передбачає використання таких методів навчання, що забезпечують досягнення визначеного рівня володіння вокальною технікою в передбачений навчальним планом термін [, с. 87].

Складно дати опис усіх вокально-технічних методів та прийомів співацького навчання через їх величезну кількість, але здійснити їх класифікацію, що об'єднує їх в окремі групи, цілком реально. На основі наукових досліджень В. Антонюк, Л.Бірюкової, Н. Гребенюк, О. Стахевича і визначено, що у педагогічній практиці, найбільш поширеними є п'ять груп спеціальних методів:

1. Методи, які безпосередньо формують у вихованців м'язові установки або рухи, під впливом яких регулюється процес голосоутворення – корекція форми рота та положення гортані, вплив на характер артикуляції голосних та дикцію, дихальні установки (вдих, видих, опірність дихання) та рухи тощо.
2. Методи, які впливають на тембр голосу шляхом зміни забарвлення голосних у необхідному спрямуванні, тобто фонетичні методи.
3. Методи фіксації внутрішніх відчуттів, що змінюються за умови застосування різних типів вокальної техніки.
4. Методи, які використовують внутрішні вокальні накази та емоційні стани, пов'язані з уявленнями про відповідні почуття або настрої. Використання

методів цієї групи супроводжується, як правило, відповідною мімікою, жестикуляцією, зміною положення тіла, найрізноманітнішими рухами тощо.

5. Методи слухового впливу, сутність яких полягає у встановленні та посиленні зворотних зв'язків між органом слуху й гортанню – вплив звукових прикладів-зразків тощо [71, с. 88-89].

Але наскільки б різноманітними не були методи, існують загальні принципи виховання співаків, яких зобов'язаний дотримуватися кожен педагог, який хоче досягнути успіху. Це три основні принципи розвитку співака та його голосу:

- поступовість і послідовність;
- єдність художнього та технічного розвитку;
- індивідуальний підхід.

Ці принципи мають загальнофізіологічне обґрунтування і тому повинні застосовуватися незалежно від методу педагога [1, 45].

Таким чином, згідно з представленими групами спеціальних методів щодо розвитку вокальної техніки та перерахованими вище формами навчальної роботи з розвитку вокальної техніки естрадно-джазових співаків, до загальних базових основ вокально-технічної підготовки майбутніх виконавців всіх вокальних напрямків, не торкаючись проблем жанрової специфіки, можна віднести:

- чистоту інтонування;
- спів на “легато”;
- спів “високих” звуків;
- володіння технікою вокального дихання;
- вміння керувати атакою звуку у вокальних фразах;
- роботу над чіткістю вокальної дикції та правильною вимовою слів тощо. Зупинемося на базових складових вокальної техніки.

3. Чистота інтонування

Найважливішим моментом у різноманітних досягненнях вокальної техніки співака, базою, на якій будується його технічна зрілість, є чистота інтонації.

Інтонація – це чітке відтворення висоти звуку, що є однією з найголовніших умов вокального виконання й гарного звучання. Чистота співу – це точне і чисте інтонування. Першою вимогою викладача в роботі над цією навичкою є вміння відрізнити чисте звучання від фальшивого.

:“Вокальний слух – це перш за все не тільки слух, а складне музично-вокальне почуття, засноване на взаємодії слухових, м’язових, зорових, тактильних та деяких інших видах чутливості. Сутність вокального слуху в умінні усвідомити принцип звуковидобування ...” [68].

Слух вокаліста – це комплекс психічних та інтелектуальних здібностей сприймати, осмислювати і відтворювати багатозначні звукові враження, орієнтуючись на висотні й ладові співвідношення звуків, темброву належність, метроритмічну організованість, ритмічні послідовності й комбінації, динамічні відтінки та їх розвиток, гармонічні засоби та процеси, структуру творів музичного мистецтва, а також здатність зберігати у своїй свідомості музичну інформацію, необхідну для професійної діяльності.

У співочій практиці має місце термін “вокальний слух”, і це поняття більш широке, ніж музичний слух. Вокальний слух сприяє розрізненню в голосах різних відтінків, нюансів, фарб і можливості визначати, яким рухом м’язових груп викликається та чи інша зміна в звуковому забарвленні. Вокальний слух має пряме відношення до сприйняття співочого голосу та до його відтворення. Професійний слух музиканта-вокаліста – це комплекс надзвичайно важливих для вокаліста багатьох властивостей, що складається з :

- *інтонаційно-ладового слуху;*
- *інтервального слуху;*
- *гармонійного слуху;*
- *ритмічного слуху;*
- *поліфонічного слуху;*

– внутрішнього слуху;

– музичної пам'яті.

Робота над розвитком навички чистого інтонування тісно пов'язана із вихованням і розвитком слухових навичок. На чистоту інтонації впливають:

– фізичний стан співака (загальна перевтома, хворе горло, хвороба гортані, голосових зв'язок);

– природні слухові дані;

– уміння володіти диханням, звукоутворенням, дикцією, а також від співочої постави;

– зацікавленість вокальним твором. Якщо студенту сподобалась пісня, він співає її із задоволенням, то виникає такий етап творчої активності, підтягнутості, який теж сприяє чистому інтонуванню. Однак один тільки інтерес до пісні не може повністю визначити чистоту інтонації строго під час виконання;

– технічна підготовленість.

Труднощі в інтонації можуть виникнути при незручному голосоведенні: великі інтервальні стрибки, часті секунди, хроматизми.

Алгоритм розвитку чистоти інтонування

1. Транспонувати складні місця у зручнішу тональність.

2. Співати окремі склади по нотах, що допомагає у подоланні інтонаційних труднощів. Контролювати якість виконання.

3. Співати без супроводу для розвитку чистоти інтонування;

4. Співати mormorando (закритим ротом) запропоновані вправи, окремі склади, звуки що відображають мелодію пісні, поспівки, вокальної вправи. Контролювати якість виконання.

5. Співати на тихому звучанні, уважно слухати себе під час виконання. Контролювати якість виконання.

6. Співати на тихому звучанні, слідувати за чистотою інтонування.

7. Співати “про себе”, розвивати внутрішній слух. Контролювати якість виконання.

8. Співати вправи з супроводом, без супроводу (розвиває самоконтроль). Контролювати якість виконання.

8. Співати звуки та вокальні вправи на стакато. Контролювати якість виконання.

9. Проаналізувати музичний матеріал від іншого, знайти складнощі, інші варіанти виконання. Контролювати якість виконання.

Критерії оцінювання навчальних досягнень за алгоритмом :

- рівень застосування знань та умінь при виконанні практичних завдань;
- уміння користуватися різними джерелами інформації;
- якість виконання практичних завдань;
- рівень сформованості вокальних прийомів та умінь при виконанні вокально-технічних завдань;
- рівень самостійності у процесі організації і виконання завдань алгоритму (планування, самоконтроль і т.п.), виявлення елементів творчості.

Самостійна робота студента

1. Прослухати у запису вокальні твори українських композиторів. Указати на спільні ознаки якості вокального інтонування.
2. Здійснити порівняльний аналіз музичного тексту пісень- вокальної мелодії і виокремити спільні ознаки вокального інтонування.
3. Перерахувати типові специфічні прийоми співу у різному темпі, на складах, словах, фразах.
4. Прослухати і порівняти однакові за темою українські пісні, охарактеризувати якість виконання мелодії.

Аналіз недоліків чистоти виконання (указати помилки та шляхи їх усунення)

- вказати помилки у розвитку чистоти інтонування;

–вказати шляхи усунення недоліків у розвитку чистоти інтонування.

Рекомендовані джерела інформації

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів). Випол, 2007. 176 с.
2. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, 2020. №69. Т.2. С. 80–83.2.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: Музика, 1997. 257 с.
4. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. Грамота, 2016. Вип. 2. С. 148–161.
5. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : Музика, 1997. 257 с.
6. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21с.
7. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, Либідь. 2020. Т.2. С.80-
8. Сквирський С. І. Налстройка голосу. Київ: Випол, 2009. 688 с.
9. Стасько Г. М. Інноваційні тенденції вокального виховання молодих спеціалістів-музикантів у вищій школі. Івано-Франківськ, Серія: Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 14. С. 167–174.
10. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Суми, ФОП Цьома С.П., 2002. 91 с.

4. Вокальний слух

Сучасне трактування вокального процесу указує на тісний зв'язок фізіолого-психологічної природи особистості з її емоційним настроєм, станом всього організму, що дозволяє отримати необхідні знання удосконалення яких будується системою спеціальних творчих завдань. З цих позицій слухачка установка, або вокальний слух є інструментом оцінювання якості звуку, керування процесом співацького навчання.

Вокальний слух – це складне музично-співацьке утворення, що поєднує звуковисотний, динамічний, тембровий, ритмічний та комплекс різнопланових відчуттів, це здібність, без якої неможливо навчатись музиці (Ю. Юцевіч).

З точки зору фізіології в основу формування вокального слуху покладено створення рефлекторних зв'язків у корі головного мозку з одночасним подразненням різних його ділянок. Розвиток вокального слуху, пам'яті, музичного мислення, спеціальних вокальних здібностей та вокальної техніки, вмінь виявляти власні почуття, все це спрямовано на практично-творчу діяльність – вокальний спів. Вокальний слух, або слухачка установка, розвивається під час вокального навчання, формуються певні рефлекси відчуття якості звуку, ритму, гармонії, музичної пам'яті, зростає розуміння звуковисотних змін, емоційний відгук на вокальну музику, О. Стахевич справедливо зазначає, що у співі, особливу увагу слід звертати на процес звукоутворення, у якому важливою є координація слуху й голосу. Взаємодія співочої інтонації та слухового м'язового відчуття забезпечує відповідність реального звучання та внутрішніх музично-слухових уявлень [29, 32.].

.....За законами вокального мистецтва успішність формування вокального слуху указує на його різні функції:

- вокальний слух як основний засіб **корегування** процесу навчання співу;

- – вокальний слух як **контроль** щодо створення відповідного вокального образу;
- – вокальний слух як **оцінка** звучання відповідно еталону вокального звуку.

Розвиток вокального слуху має чітку поетапну послідовність, що підпорядкована законам функціонування вокального звуку, а саме:

–*перший етап* – сформованість слухово-рухових уявлень вокального слуху (перший етап розвитку вокального слуху є основним для подальшого розвитку вокального слуху та його вдосконалення до високого рівня);

–*другий етап* – сформованість рухово-слухового уявлення вокального слуху;

–*третій етап* – сформованість емоційно-рухового уявлення вокального слуху;

–*четвертий етап* – сформованість слухово-емоційного уявлення вокального слуху;

–*п'ятий етап* – синтезування цілісно-складової послідовності слухо-рухових уявлень за принципами наступності, безперервності та відповідності.

Підтвердженням значущості вокального слуху як важливої навички комплексного аналізу явищ звукоутворення є формула запропонована Ю.Юцевичем: ЦНГ – ГА — ВС – ЦНС – ГА –...де ЦНС – центральна нервова система, ГА – голосовий апарат – ВС – вокальний слух. Формула указує на комплексний характер вокального слуху та його корекційну залежність від власного регулюючого образу і традиційних вокально-методичних поглядів. За даною формулою будується **співацький еталон**, або європейська академічна оперно-концертна оперта **змішано-прикрита манера співу** [1; 8; 10]. З структурної точки зору вокальний слух виступає комплексною структурою, так званою “слухацькою установою”, що виступає результатом високого рівня професійної компетентності і виявляє: а) готовність для

певного ряду дій; б) створює основу для вироблення оціночних критеріїв та орієнтацій; в) сприяє фіксуванню специфіко-вокальних відчуттів [1, 45]. Феномен вокального слуху є вирішальним інструментом співацького процесу, необхідною передумовою сприймання вокальної музики.

Алгоритм розвитку вокального слуху

1. *Визначити ступінь зацікавленості студента мистецтвом вокального виконавства.*
2. *Визначити ступінь емоційного задоволення від прослуханого вокального твору.*
3. *Визначити міру бажання вивчати вокальне мистецтво.*
4. *Як ви можете охарактеризувати поняття “вокальний звук”?*
5. *Чим відрізняється вокальний звук від розмовного ?*
6. *Які фактори обумовлюють якість вокального звуку?*
7. *Як ви можете охарактеризувати поняття “співацький еталон”?*
8. *Назвіть критерії співацького еталону.*
9. *Прослухайте запис и поясніть особливості звучання за співацьким еталоном.*
10. *Прослухайте звук або вокальну вправу у виконанні викладача, проаналізуйте якість звуку за критеріями відповідності.*
11. *Виконайте самостійно запропоновану вправу дотримуючись вимог академічної манери звукоутворення.*
12. *Порівняйте власний спів з голосом викладача.*
13. *Визначити стан дискомфорту або “когнітивного дисонансу” у процесі співу.*
14. *Визначити помилки для подолання дискомфорту під час співу.*
15. *Запропонуйте власний стиль розвитку слухацької установи.*

Алгоритм поетапного розвитку вокального слуху:

1. *Як ви розумієте зміст поняття “вокальний слух”?*

2. Як ви розумієте зміст поняття “слухово-рухове” та його роль у розвитку вокального слуху?
3. Визначити специфічні особливості розвитку вокального слуху за рухово-слуховим уявленням.
4. Прослухати і проаналізувати виконання викладачем вокальної вправи.
5. Пояснить що було виконано правильно, укажіть помилки.
6. Здійснити аналіз виконаної дії з метою знаходження правильного звукового рішення.
7. Прослухати і повторити виконання вправи з викладачем.
8. Визначити специфічні особливості розвитку вокального слуху за рухово-слуховим уявленням.
9. Яке значення має рух у розвитку вокального слуху?
10. Змодельуйте прийоми виконання вокальної вправи за рухово-слуховим уявленням.
11. Здійснити аналіз виконаної дії з метою знаходження правильного звукового рішення.
12. Як ви розумієте зміст поняття “емоційно-рухове уявлення” розвитку вокального слуху?
13. Визначити специфічні особливості розвитку вокального слуху за емоційно-руховим уявленням.
14. Прослухати і повторити виконання вправи викладачем.
15. Яке значення має емоційність у розвитку вокального слуху?
16. Змодельуйте прийоми виконання вокальної вправи за емоційно-руховим уявленням.
17. Здійснити аналіз виконаної дії з метою знаходження правильного звукового рішення.
18. Як ви розумієте зміст поняття “слухово-емоційне уявлення” розвитку вокального слуху.
19. Визначити специфічні особливості розвитку вокального слуху за слухово-емоційним уявленням.
20. Змодельувати прийоми виконання вокальної вправи за слухово-емоційним уявленням.
21. Здійснити аналіз виконаної дії з метою знаходження правильного звукового рішення.
22. Як ви розумієте зміст поняття “цілісно-складова послідовність слухових уявлень” розвитку вокального звуку.
23. Визначити специфічні особливості розвитку вокального слуху за послідовністю слухово-емоційного уявлення.
24. Змодельувати прийоми виконання вокальної вправи за послідовністю слухово-емоційного уявлення.
25. Проаналізувати виконання вокальної вправи для оцінки правильного звукового рішення.
26. Проаналізувати поетапний розвиток вокального слуху .

Аналіз недоліків розвитку вокального слуху:

- указати помилки у поетапному розвитку вокального слуху;
- Указати шляхи усунення) недоліків розвитку вокального слуху.

Критерії оцінювання за алгоритмом :

- рівень застосування знань та умінь при виконанні практичних завдань;
- уміння користуватися різними джерелами інформації;
- якість виконання практичних завдань;
- рівень сформованості вокальних прийомів та умінь при виконанні вокально-технічних завдань;
- рівень самостійності у процесі організації і виконання завдань алгоритму (планування, самоконтроль і т.п.), виявлення елементів творчості.

Самостійна робота студента

- 1.Прослухати у запису вокальні твори українських композиторів. Указати на спільні ознаки якості вокального інтонування.
2. Здійснити порівняльний аналіз музичного тексту пісень- вокальної мелодії і виокремити спільні ознаки вокального інтонування.
- 3.Перерахувати типові специфічні прийоми співу у різному темпі, на складах, словах, фразах.
4. Прослухати і порівняти однакові за темою українські пісні, охарактеризувати якість виконання мелодії.

Рекомендовані джерела інформації

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів). Віпол, 2007. 176 с.
2. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, 2020. №69. Т.2. С. 80–83.
- 3.Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: Музика, 1997. 257 с.
4. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-

педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. *Грамота*, 2016. Вип. 2. С. 148–161.

5. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : Музика, 1997. 257 с.

6. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21с.

7. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, Либідь. 2020. Т.2. С.80-

8. Сквирський С. І. Налаштування голосу. Київ: Випол, 2009. 688 с.

9. Стасько Г. М. Інноваційні тенденції вокального виховання молодих спеціалістів-музикантів у вищій школі. Івано-Франківськ, Серія: Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 14. С. 167–174.

10. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Суми, ФОП Цьома С.П., 2002. 91 с.

5. Атака звуку

Ата́ка зву́ку — одна з найважливіших динамічних характеристик художнього звуку в музично-виконавському мистецтві; початковий імпульс звуковидобування, необхідний для утворення звуків при вокальному виконанні, грі на музичному інструменті, є характеристикою різних способів звуковидобування, виконавських штрихів, артикуляції та фразування.

Атака звуку – це початок роботи голосових зв'язок та дихання, або спосіб узяття звуку. Видих і подання звуку повинні відбуватися у співака одночасно. Володіння атакою звуку вимагає максимальної точності, від цього залежить якість усієї музичної фрази, чистота першого тону (без "під'їздів") і подальшої інтонації.

Атака звуку обумовлюється характером вокального твору, з атаки починається перший звук. Відомо, що у співаків-початківців часто спостерігається недостатня активність звуку в різних творах за характером:

надмірна активність у ліричних, що свідчить про важливість використання так званого універсального” варіанту, тобто навчитися співати і твердою і м’якою атаками звуку. Тверда атака звуку не повинна бути надто різкою і кричущою. При м’якій атаці спів має бути рівним, активним та опертим. Отже, розглянемо три види атаки: тверда, придихова та м’яка.

Тверда атака – характеризується яскравістю звуку, енергійністю (у розмовній мові це крик).Такий вид атаки передбачає щільне і різке зіткнення зв’язок, при цьому голосова щілина зникається до початку надходження повітря, звук з тиском виринається разом з видихом. Голосовий апарат знаходиться в напрузі, тому даний тип атаки не використовують для академічного професійного співу. У практиці вокальної підготовки тверда атака використовується для вирішення навчальних завдань як порівняння, як показ звукової різниці.

Алгоритм формування твердої атаки звуку

- 1.Охарактеризувати зміст поняття “атака звуку”.
2. Охарактеризувати особливості різних видів атаки звуку.
3. Охарактеризувати зміст поняття “ тверда атака звуку”.
4. Охарактеризувати зміст поняття “мяка атака звуку”.
- 4.Охарактеризувати зміст поняття “ придихальна атака звуку”.
5. Розкрити особливості різних видів атаки звуку.
6. Прослухати у запису і порівняти виконання вокального твору для з’ясування:
 - відповідності атаки звуку до змісту вокального твору;
 - відповідність атаки звуку як засобу звукового втілення.
7. Укажіть фактори, що обумовлюють якість твердої атаки звуку.
8. Виконати вправи на затриманий вдих.
- 9.Виконати вправу на затриманий вдих з наступним настроюванням першого звуку.
- 10.Виконати співу на складах з приголосними звуками: “па” (пу”, “по”, па, ді, де, да, ду, ді та інші).

11. Виконати спів на словах, які починаються з приголосних: світло, дощ тощо.

12. Визначити помилки та шляхи їх подолання.

13. Здійснити аналіз якості виконання твердої атаки звуку.

М'яка атака звуку

М'яка атака звуку характеризується можливістю удосконалити якість голосового звучання, розкриває тембральну неповторність. Саме зближення звукоутворення, відсутність напруги та призвуків, а також повне закриття голосової щілини робить цей вид звукової атаки найбільш самим благополучним, що високо цінується співаками світового вокального мистецтва (спів направляти тільки у “м'яке” русло). У процесі співу м'яка атака займає проміжне положення між твердою та придихальною атаками, керує одночасним змиканням голосових зв'язок та видихом. Цей вид атаки забезпечує найкращі вокальні можливості для голосових зв'язок, прикрашає тембр голосу та насичує його багатими обертонами.

Алгоритм формування м'якої атаки звуку

1. Охарактеризувати зміст поняття “атака звуку”.

2. Визначити особливості м'якої атаки звуку.

3. Прослухати у запису та оцінити використання м'якої атаки звуку для виконавської трактовки вокального твору з метою з'ясування:

– якості відповідності м'якої атаки звуку до змісту вокального твору.

– якості м'якої атаки звуку як виражального засобу звукового втілення.

4. Проаналізувати фактори, що обумовлюють якість м'якої атаки звуку.

5. Виконати наступні вправи:

– вправу на затриманий вдих та атаку звуку;

– спів голосних звуків: а, о, у, і тощо;

– спів на динаміці: з piano до forte , з forte до piano. .

– спів на перемінній динаміці з затримкою високого звуку на forte.

–спів на динаміці з затримкою останнього звуку на ріано.

6. Проаналізувати виконання м'якої атаки звуку на початковому звуці музичної фрази (ріано поступовим збільшенням звуку відповідно логіки вокальної фрази).

7. Надати оцінку якості виконання м'якої атаки звуку.

Придихальна атака звуку

Придихальна атака звуку – це часткове змикання голосових зв'язок, відсутність яскравості звучання. Виконання придихальної атаки указує на деяку схожість з м'якою атакою звуку, зокрема, змикання голосових зв'язок, які під час виникнення звуку деякий час перебувають у розслабленому стані. У подальшому зовнішньо спостерігається схожість з м'якою атакою, однак є відмінності, які полягають у слабкому та млявому звучанні. Причина млявості вокального звуку залежить від: поганого дихання; недостатньої активності дихання; недостатньо розвиненої виконавської волі; наявності боязкості та відповідної загальної млявості характеру; невпевненості та відсутності цілеспрямованості тощо У вокальному класі знайомство з придихальною атакою застосовується виключно з метою навчальних дослідів та спостережень, у концертній практиці такої вид атаки звуку майже не використовується. Млявий звук часто залежить від недостатньої активності дихання, відсутності артистичності та виконавської волі, боязкості, невпевненості у власних діях. Для запобігання млявості звуку слід дотримуватися наступного алгоритму.

Алгоритм формування придихальної атаки звуку

- 1. Співати на твердої атаки звуку.*
- 2. Співати вправи на стаккато та легато.*
- 3. Співати вправи у різних темпах.*
- 4. Співати твори у швидкому темпі з гострою ритмікою.*
- 5. Активізація слуху на вправах та складах з приголосними ба, бе, бі, бо, бу, ма, ме, мі, мо, му, слідувати за міцним зєднанням губи міцно стулялися на приголосних “б” і “м”.*
- 6. Виконати миттєвий перехід до на голосні.*

7. *Посилити динаміку звуку не тиском на горло, а “відкриванням” рота (позіхання) та напругою м’язів пресу, ніби “підштовхуючи” звук знизу.*
8. *Виконати перший звук на м’якій або твердій атаці відповідно до логіки музичної фрази.*
9. *Пам’ятати, що початкові звуки у музичній фразі слід виконувати на меншій динаміці з наступним поширенням звуку.*
10. *Пам’ятати, що затримання звуку та слухацький контроль якості звучання є першою сходинкою виразного співу.*
11. *Пам’ятати, що затриманий вдих та одночасне миттєве уявлення першого звуку дозволяє уявити якість наступного звучання музичної фрази.*

Критерії оцінювання навчальних досягнень за алгоритмом:

- рівень застосування знань та умінь при виконанні практичних завдань;
- використання різних джерел інформації;
- якість виконання практичних завдань;
- рівень сформованості вокальних прийомів та умінь при виконанні вокально-технічних завдань;
- рівень самостійності у процесі організації і виконання завдань алгоритму (планування, самоконтроль і т.п.), виявлення елементів творчості.

Самостійна робота студента

1. Прослухати у запису вокальні твори українських композиторів. Указати на спільні ознаки якості вокального інтонування.
2. Здійснити порівняльний аналіз музичного тексту пісень- вокальної мелодії і виокремити спільні ознаки вокального інтонування.
3. Перерахувати типові специфічні прийоми співу у різному темпі, на складах, словах, фразах.
4. Прослухати і порівняти однакові за темою українські пісні, охарактеризувати якість виконання мелодії.

Рекомендовані джерела інформації

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів). Віпол, 2007. 176 с.

2. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, 2020. №69. Т.2. С. 80–83.2.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: Музика, 1997. 257 с.
4. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. *Грамота*, 2016. Вип. 2. С. 148–161.
5. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : Музика, 1997. 257 с.
6. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21с.
7. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, Либідь. 2020. Т.2. С.80-8.
8. Сквирський С. І. Налаштування голосу. Київ: Випол, 2009. 688 с.
9. Стасько Г. М. Інноваційні тенденції вокального виховання молодих спеціалістів-музикантів у вищій школі. Івано-Франківськ, Серія: Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 14. С. 167–174.
10. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Суми, ФОП Цьома С.П., 2002. 91 с.

6. Вокальна артикуляція (голосні, приголосні звуки)

Вокальна артикуляція – формування гарної співочої кантилени та відмінної вокальної майстерності. Головним правилом формування якісної вокальної артикуляції є зв'язок звукоутворення та інтонації у єдиній вокальній позиції.

Артикуляція походить від латинського *articulo*, що означає членороздільно вимовляю – це спосіб виконання послідовного ряду звуків при грі на музичному інструменті або при співі вокальних партій [1]. Артикуляція – це

частина голосового апарату, що формує звуки мови (голосні та приголосні), має відношення до фонетики, об'єктом якої є звуки, їх властивості та закономірності поєднання, а головне – інтонація. є Анатомо-фізіологічну систему органів артикуляційного апарату складають гортань, голосові складки, м'яке та тверде небо (ротоглотка), зуби верхньої і нижньої щелепи (див. прикус), губи, носоглотка, порожнини резонаторів, мова.

Зрозуміти ази артикуляції можливо як за допомогою спеціального навчання. Співоча вокальна артикуляція має певні відмінності від мовної артикуляції, розділяється на зовнішню та внутрішню артикуляцію: у зовнішній артикуляції приймають участь губи, кінчик язика, нижня щелепа, у внутрішній артикуляції задіяні м'язи глотки, м'яке небо, корінь язика, співаючі звуки відкриваються, мовні – вимовляються, вокальні звуки — це глибина, обсяг, мовні – близькість (губна вимова), зібраність у масці.

Вимоги до артикуляційного апарату:

- 1. Займатися методично, але не до втоми, аби позбутися затиску артикуляції.*
- 2 Слова вимовляти чітко, без напруги.*
- 3. Звертати увагу на ясну вимову закінчень у словах.*
- 4. Співати музичну фразу дивлячись у дзеркало.*

Дикція. Дикція (від лат. dictio — вимова) — чітке вимовляння звуків відповідно до фонетичних норм мови, що указує на професійність співака. Дикція – це виразна вимова голосних та приголосних звуків у співі. Відомі майстри художнього слова говорять, що дикція багато в чому визначає професійну відповідність виконавця, а недоліки в дикції суттєво погіршує якість виконання. Безперечним є думка про зв'язок дикції з артикуляцією, з правильно побудованою роботою артикуляційного апарату. Чітка дикція полегшує сприймання мови, неясна ж вимова заважає розумінню слів. У даному випадку, акцентувати увагу слід на чіткості вимови кожної букви у слові оскільки дикція є показником мовної виразності слів та складів, яку

потрібно постійно вдосконалювати. (наприклад, неясна вимова приголосного «р», свистячого «с» та шепелявість «ш» відволікають увагу, змушують прислуховуватися до дефектів звучання). Дикція залежить насамперед від правильності вимови приголосних звуків, які отримують звучання лише у сполученні з голосними. «Глас» походить від слов'янського «голос», отже, голосні - це звуки, утворені голосом, а приголосні - звуки, що вимовляються у сполученні з голосом. Приголосні розділяються на кілька груп: шиплячі, губні, зубні, сонорні (приголосні, у яких звук переважає над шумом). У самих назвах криється спосіб вимови: губами (б, п), зубами (з, с), кінчиком язика (д, т) чи пропущенням повітря між кінчиком язика і зубами (ж, ч, ш, щ) [.....]. Носові звуки м і н відносяться до розряду сонорних, дозволяють наспівувати мелодії з закритим ротом і слугують допоміжним засобом не тільки для поліпшення дикції, але й для кращого звукоутворення. Уміле використання сонорних м, н, а також р, л там, де вони зустрічаються в словах, поряд з голосними сприяє посиленню вокальної дзвінкості усієї фрази. Виразному оволодінню вокальної дикції допоможе **артикуляційна гімнастика**.

Алгоритм виконання артикуляційної гімнастики на розслаблення м'язів

- 1. Закинути голову назад, максимально відкрити рот, позіхнути.*
- 2. Не"сковувати" дихання, розслабити діафрагму, видихати легко, вільно.*
- 2. Подихати 3 рази через одну ніздрю, потім 3 рази через іншу.*
- 3. Втягувати повітря, роздмухувати щоки по черзі.*
- 4. Перегоняти повітря з однієї щоки в іншу, потім під нижню губу, під верхню губу.*
- 5. Виштовхування повітря з ротової порожнини, напруга щік та губ.*
- 6. Втягування щік і одночасне зімкнення і розмикання губ.*
- 7. Відкрити рот вертикально, тримаючи у такому положенні, закрити рот зробити це п'ять разів. Вправа тренує жувальні м'язи обличчя.*

8. Відкрити рот, рукою, стиснутою в кулак, надавити на нижню щелепу знизу, намагаючись закрити рот.

9. Повороти щелепи праворуч, ліворуч, вперед, назад.

10. Проробити декілька разів нижньою щелепою і м'язами обличчя жувальні рухи. Жувати, широко відкриваючи рот, повторити із закритим ротом.

7. Перерахувати типові засоби на розслаблення м'язів.

8. Перерахувати типові прийоми для розслаблення м'язів.

9. Виконати вправи на розслаблення м'язів з метою з'ясування:

- відповідно до практичного використання;
- відповідно до навчальної діяльності;
- розвитку вокальної техніки.

Напрацювання мовленевих вмінь на основі алгоритму артикуляційної гімнастики потребує наступного переходу до формування навичок мовлення голосних та приголосних звуків. Звук – це найменша одиниця мовлення. В українській мові 38 звуків, які поділяються на голосні та приголосні. Слід пам'ятати наступне: вимова кожного звуку залежить від чіткої артикуляції кожної букви.

Дикція залежить від правильності вимови приголосних, які отримують повне звучання лише у сполученні з голосними. «Глас» походить від слов'янського «голос», отже, голосні – це звуки, утворені голосом, а приголосні – звуки, що вимовляються у сполученні з голосом. У свою чергу приголосні звуки розділяються на кілька груп: шиплячі, губні, зубні, сонорні

(приголосні, у яких звук переважає над шумом). У самих назвах криється спосіб вимови: губами (б, п), зубами (з, с), кінчиком язика (д, т) чи пропущенням повітря між кінчиком язика і зубами (ж, ч, ш, щ) [16].

Носові звуки м і н відносяться до розряду сонорних. Вони дозволяють наспівувати мелодії з закритим ротом і слугують допоміжним засобом не тільки для поліпшення дикції, але і для кращого звукоутворення. Уміле використання сонорних м, н, а також р, л там, де вони зустрічаються в словах, поряд з голосними сприяє посиленню вокальної дзвінкості у слові, вокальній фразі.

Голосний звук у співі

Голосний звук або голосівка — це звук мови, який утворюється при вільному видиху повітря через ротову порожнину, має вільну артикуляцію. Співоча дикція залежить від правильного формування голосного звуку. Голосні звуки легко проспівати, адже струмінь видихуваного повітря не зустрічає перешкод. Сучасна абетка нараховує 10 букв, що позначають голосні звуки на письмі: А, Е, Є, И, І, Ї, О, У, Ю, Я. Вокальна робота над голосним звуком – це робота над якістю звучання, це чистота вимови у поєднанні з повноцінним співочим звучанням. При співі тривалість голосних на одній або кілька нот значно зростає, що частково порушує чіткість дикції. Особливістю голосного звуку української мови є його повне відтворення, звуки вимовляються повнозвучно як у наголосі так і у ненаголошеній позиції.

Алгоритм виконання голосного звуку в співі

- 1. Положення щелепи під час співу (нижня щелепа опущена, що забезпечує достатній простір у ротовій порожнині, яка є природним підсилювачем звуку).*
- 2. Співати голосний перед люстеркою.*
- 3. Слідкувати за округленістю голосного звуку.*
- 4. Виконати голосну “а” на тихому звучанні, слідкувати за якістю звучання.*

5. Виконати голосну “а” в округленій манері звучання, слідувати за якістю звучання.
6. Слідувати за якістю звучання голосного “а” на різній висоті.
7. Виконати голосний звук “у” на тихому звучанні, слідувати за якістю звучання.
8. Виконати голосну “у” в округленій манері звучання, слідувати за якістю звучання.
9. Слідувати за якістю звучання голосного “у” на різній висоті.
10. Слідувати за виразністю голосного звуку “а” та “у”, співати легко у округленій манері звучання.
11. Виконати голосну “о” та “і” на тихому звучанні, слідувати за якістю звучання.
12. Виконати голосну “о” та “і” в округленій манері звучання, слідувати за якістю звучання.
13. Слідувати за якістю звучання голосного звуку “о” та “і” на різній висоті.
14. Виконати голосний звук “о” та “і” на тихому звучанні, слідувати за якістю звучання.
15. Виконати голосну “о” та “і” в округленій манері звучання, слідувати за якістю звучання.
16. Слідувати за якістю звучання голосного “о” та “і” на різній висоті.
17. Слідувати за виразністю голосного звуку “о” та “і”, співати легко у округленій манері звучання.

Приголосні звуки

Фонетика української мови – це не хаотичний набір звуків. Це чітко організована система звуків, підпорядкована певним фонетичним правилам. В українській мові 32 приголосних звуків, які утворюються за допомогою голосу і шуму або тільки шуму. Під час їх вимови струмін timer повітря стикається з різними перешкодами: язиком, зубами, губами, внаслідок цього і з'являються шуми. У співі та мовленні всі приголосні звуки вимовляються майже однаково. Приголосні: б, в, м, п, ф – вимовляються губами; г, д, ж, з, к, л, н, р, с, т, х, ч, ц, ш, щ – за допомогою язика, розділяються на дзвінкі та глухі.

Працюючи над вимовленням приголосного звуку у співі слід дотримуватися наступних вказівок: в українській мові приголосні звуки класифікуються за такими ознаками: за наявністю шуму при вимовленні; за

місцем створення; за способом створення; за наявністю або відсутністю м'якості звучання.

За наявністю шуму: дзвінкі (шум переважає голосове звучання); глухі звуки (створюються тільки за допомогою шуму); сонорні приголосні (голос переважає над шумом).

За місцем створіння: губні (утворюються внаслідок зближення нижньої губи з верхньою); зубні (під час творення язик артикулює до зубів); піднебінні (під час творіння язик наближається до неба); задньоротові (створення звуку відбувається за допомогою язика у задній частині ротової порожнини).

За способом створіння (спосіб подолання перешкоди – язика, губ або зубів): –зімкнуті (повітря, що видихається, прориває перешкоди); –щілинні (повітря проходить крізь щілину); –зімкнуто-щілинні (повітря спочатку прориває перешкоду, а потім проходить крізь щілину).

За наявністю або відсутністю м'якості: тверді; м'які; напівм'які. Слід знати про те, що в українській мові ніколи не бувають м'якими: губні приголосні; шиплячі приголосні; задньоязичні. Ці приголосні можуть бути тільки напівм'якими.

Разом з тим, у тексті вокального твору часто зустрічаються слова де дзвінкі та глухі приголосні складають пару, нібито зливаються в один звук за дзвінкістю або глухістю. Окрему групу складають сонорні приголосні, бо вони завжди дзвінкі, їх відокремлюють від дзвінких звуків, бо сонорні не можуть приглушуватися. Треба знати те, що у українській мові не існує звуку щ, оскільки буква вміщує два звуки – [шч].

Отже, артикуляція та дикція у формування вокального слова є важливою складовою вокальної техніки співака. Розподіл звуків на вокальні та мовленнєві, де вокальні – це глибина, об'єм, а мовленнєві – близькість (губна вимова), зібраність у масці відкривають нові грані вокального слова. Активна артикуляція, гарна дикція на мовленнєвому апараті дає змогу уникати

напруження голосових м'язів, зберігати природність та свободу розмовної мови. У процесі вокалізації відбувається нівелювання мовних формант за рахунок сильного округлення голосних звуків, значного переважання вертикального звукового об'єму.

Алгоритм виконання приголосного звуку

1. *Слідкувати за чітким вимовленням приголосного звуку (окремо кожний звук).*
3. *Слідкувати за зв'язуванням приголосного звуку з голосним.*
4. *Слідкувати за співвідношенням голосного та приголосного звуку.*
5. *Слідкувати за вимовленням приголосного звуку не порушуючи ритмізованої основи слова.*
6. *Слідкувати за чіткістю вимовлення приголосного звуку у кінці слова.*
7. *Слідкувати за чіткістю вимовлення голосних та приголосних звуків.*
8. *Слідкувати за резонаторною опорою голосних та приголосних звуків (висока співацька позиція).*
9. *Вимовляти активно приголосні звуки за не порушуючи звукової лінії.*
10. *Вимовляти скоромовки для виразного оволодіння вокальної дикцією – засіб покращення вокальної дикції (мовний автоматизм виконання).*

Алгоритм вивчення скоромовок

1. Обирати скоромовки за тематикою.
2. Обирати скоромовки відповідно проблемним звукам.
3. Вимовляти скоромовки у різному темпі з варіаціями.
4. Вимовляти скоромовки з різною динамікою.

Приклад коротких скоромовок:

- Бобер на березі з бобренятами бублики пік.
- Не турбуйте курку – клює курка крупку.
- Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.

- Рoste липа біля Пилипа.
- Бабин біб розцвів у дощ — буде бабі біб у борщ.
- Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі.
- Ворона проворонила вороненя.
- Всім подобається це куце цуценя.
- Жовтий жук купив жилет, джемпер, джинси та жакет.
- Їла Марина малину.
- На возі коза, під возом лоза.
- Став на горіх — упав на поріг.
- Водовоз віз воду з водопроводу.
- Король корону закріпив на корову.
-
- **Критерії оцінювання навчальних досягнень за алгоритмом :**

- —рівень застосування знань та умінь при виконанні практичних завдань;
- —використання різних джерел інформації;
- —якість виконання практичних завдань;
- —рівень сформованості вокальних прийомів та умінь при виконанні вокально-технічних завдань;
- —рівень самостійності у процесі організації і виконання завдань алгоритму (планування, самоконтроль і т.п.), виявлення елементів творчості.

• **Самостійна робота студента**

-
- 1.Прослухати у запису вокальні твори українських композиторів. Указати на спільні ознаки якості вокального інтонування.
- 2. Здійснити порівняльний аналіз музичного тексту пісень- вокальної мелодії і виокремити спільні ознаки вокального інтонування.
- 3.Перерахувати типові специфічні прийоми співу у різному темпі, на складах, словах, фразах.
- 4. Прослухати і порівняти однакові за темою українські пісні, охарактеризувати якість виконання мелодії.
-

• **Рекомендовані джерела інформації**

-
- 1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів). Віпол, 2007. 176с.
- 2. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, 2020. №69. Т.2. С. 80–83.2.

- 3.Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: Музика, 1997. 257 с.
- 4. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. *Грамота*, 2016. Вип. 2. С. 148–161.
- 5. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : Музика, 1997. 257 с.
- 6. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21с.
- 7. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, Либідь. 2020. Т.2. С.80-8. Сквирський С. І. Налаштування голосу. Київ: Випол, 2009. 688 с.
- 9.Стасько Г. М. Інноваційні тенденції вокального виховання молодих спеціалістів-музикантів у вищій школі. Івано-Франківськ, Серія: Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 14. С. 167–174.
- 10. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Суми, ФОП Цьома С.П., 2002. 91 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні

1. Антонюк В. Г. Культурологічний зміст українського вокального мистецтва. Часопис НМАУ, 2008. № 1. С. 29 –30.
2. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів). Випол, 2007. 176 с.

3. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. *Грамота*, 2016. Вип. 2. С. 148–161.
4. Ван Лей. Компонентна структура вокально-сценічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва. Наукові записки: Збірник наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. № 83.
5. Ван Цзяньшу. Формування вокально-виконавської культури майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 20 с.
6. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21с.
7. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Вінниця: ДОВ Вінниця, 2008. 278 с.
8. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, Либідь. 2020. Т.2. С.80-83.
9. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: автореф. дис. ... д-ра мист-ва: 17.00.03. Київ: НМАУ, 2000. 39 с.
10. Василенко Л. М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики: дис. ... канд. пед. наук. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 20 с.
11. Вей Лімін. Формування вокальної культури у студентів інститутів мистецтв на засадах художньо-мистецьких традицій. Молодь і ринок, 2011. № 10(81). С. 159 –162.

12. Вотре́на В. М. Мистецтво спі́ву і вока́льна методика М. Е. Донець-Тейссер. К.: НМАУ, 2001. 272 с.
13. Голубова Г. В. Інтегративний підхід до роботи з педагогічно обдарованими студентами в освітньо виховному просторі вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. 22 с.
14. Дольнікова Л. В. Дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в процесі формування змісту фундаментальних і фахових дисциплін. Львів. Молодий вчений. 2016. № 4 (31). С519 –523.
15. Еременко О. В. Підготовка магістрантів музичного мистецтва: теорія і методика навчання: монографія. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 437 с.
16. Еременко О. В. Формування ціннісних орієнтацій магістрантів у процесі викладання фахових дисциплін. Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин, НДУ імені М. В. Гоголя, № 3, 2005. С. 47-52.
17. Жишкович М. Н. Основи вокально-педагогічних навичок: метод, поради. Львів, Держ. муз. ак. імені М. В. Лисенка, 2007. 203 с.
18. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія. К.: Вид-тво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 380 с.
19. Колодуб І. С. Практичні поради педагога-вокаліста. Київ: Либідь, 2015. 54с.
20. Маньковська О. Ю. Формування сценічної майстерності майбутніх співаків: аналітичний огляд. К.: Педагогічні науки. 2019. Вип. 3. С. 161–167.
21. Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія. Навчальний посібник. Київ, 2021 р. 216 с.

22. Нургаянова Н. Х. Формирование вокально-исполнительской культуры будущего педагога-музыканта как педагогическая проблема. Филология и культура. Вестник ТГГПУ, 2010. №3, С. 27-34 .
23. Оганезова-Григоренко. О. В. Формування професійного менталітету майбутніх вокалістів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса: ПНУ імені К. Д. Ушинського, 2009. 20 с.
24. Осадча Т. В., Бацанюк, Н. В. Артистизм як фахова якість майбутнього виконавця. Наука і освіта. 2015. № 2. С. 79–83.
25. Пан На. Методика роботи над виконавською інтерпретацією музичних творів у процесі вокальної підготовки педагогів-музикантів України та Китаю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 200 с.
26. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу: Кіровоград, КДПУ, 2005. 18 с.
27. Прядко О. М. Методика розвитку співацького голосу у майбутніх педагогів-музикантів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 22 с.
28. Сквирський С. І. Настройка голосу. Київ: Випол, 2009. 688 с.
- Стасько Г. М. Інноваційні тенденції вокального виховання молодих спеціалістів-музикантів у вищій школі. Івано-Франківськ, Серія: Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 14. С. 167–174.
29. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Суми, ФОП Цьома С.П., 2002. 91 с.
30. Стахевич О. Г. Мистецтво Bel Canto у італійській опері XVII-XVIII: монографія. Х.: ХДАК, 2000. 155 с.

31. Стукаленко З. М. Емоційний інтелект як показник сценічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Серія : Педагогічні науки, 2018. №. 170. С. 175–179.
32. Ткаченко Т. В. Теоретико-методичні основи формування вокально-звукової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 43 с.
33. Ткаченко Т. В. Постановка голосу майбутнього вчителя музики як складова вокально-звукової культури. Посібник. Х.: ХНПУ ім.Г. Сковороди. 2009.
34. Ткачук А. О. Методика формування художньо-образного мислення студентів у процесі вокального навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 21 с.
35. Толстова Н. М. Методика формування готовності студентів до фахового самовдосконалення з постановки голосу на засадах міжпредметних зв'язків. Суми, ФОП Цьома С.П., Серія: Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 2018. С. 189 –196.
36. Швець І. Б. Формування вокально-виконавської культури майбутнього педагога-музиканта як педагогічна проблема. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Вінниця : “Планер”. 2016. Вип. 46. С. 337–340.
37. Чурікова-Кушнір О. Д. Виховання вокально-інтонаційної культури молодших школярів у процесі роботи над музичним образом: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ: ЛДП імені Тараса Шевченка, 2002. 20 с.

Додаткові

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник. Київ Віпол, 2007. 176 с.
2. Бірюкова Л. А. Реалізація педагогічних умов і принципів формування вокально-сценічної майстерності студентів на музично-педагогічних факультетах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. 2016. Вип. 2. С. 148–161.
3. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 336 с.
4. Василенко Л. М. Педагогічні підходи та принципи формування вокально-методичної майстерності вчителя музичного мистецтва. Психолого-педагогічні науки. Київ, 2015. №1. С. 119 –195.
5. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу : наук.-метод. посіб. Ужгород, 2017. 65 с.
6. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Київ, 2020. №69. Т.2. С. 80–83.
7. Гмиріна С. В. Сценічне перевтілення студента-вокаліста як педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія : Теорія і методика мистецької освіти. 2013. Вип. 14. С. 46–50.
8. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : Музика, 1997. 257 с.
9. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : монографія. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1999. 269 с.
10. Довгань О. В. Сучасний науковий підхід до вокально-педагогічної діяльності. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. Чернігів, 2009. С. 216–220.

11. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харьков, 2008. 16 с.
12. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – особистісно центрована діяльність. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. Полтава, 2008. Вип. 4. С. 21–31.
13. Катрич О. М. Стильові аспекти музично-виконавської інтерпретації. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ : НМАУ, 2000. Кн. 4. С. 59–65.
14. Козир А. В. Педагогічні умови формування професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2012. Вип. 11. 246 с.
15. Козир А. В. Умови розвитку професійної майстерності студентів інститутів мистецтв у системі багатоступеневої музично-педагогічної освіти. Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту : зб. наук. пр. : Педагогічні науки : у 2-х т. Миколаїв, 2005. Вип. 10. Т. 2. С. 217–222.
16. Комаров В. А. Артистизм как феномен музыкального искусства : дисс. ... канд. искусствоведения : 17.00.02. Оренбург, 2010. 168 с.
17. Лей Ван Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 22 с.
18. Осадча Т. В. Вокальна культура майбутнього вчителя музики: теоретичний аспект. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 170. С. 102–106.
19. Гузій Н. В. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.

20. Цзін Ся. Методика розвитку співацького голосу студентів педагогічних університетів засобами візуального моделювання : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2019. 204 с.
21. Цзінхен Ген Формування сценічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами естрадного співу : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 181с.
22. Цзяньшу Ван Формування вокально-виконавської культури майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 20 с.
24. Теорія і методика розвитку співацького голосу : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Авлодія – спів під акомпанемент авлоса, духового інструменту древніх греків

А капела (від італ. а capella) – сольний, ансамблевий, або хоровий спів без інструментального супроводу. Спів а капела широко розповсюджений в народній пісенній творчості (українській, грузинській, болгарській і т. д.). Як професійний співочий стиль спів а капела сформувався у культовій музиці середніх віків, в Україні широко використовується у творах Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, М. Леонтовича.

Акомпанемент (від фр. а accompagnement – супровід) – це:

1. Сукупність допоміжних голосів, акордів, що служать гармонічною і ритмічною опорою основному мелодичному голосу. Акомпанемент виконує

багато виразних функцій: доповнює висказане солістом, підкреслює і поглиблює психологічний зміст музики, створює образотворчий фон.

Акцент (від лат. *accentus* – наголос) – підкреслення, виділення звука або акорду за рахунок посилення звучання. Позначається таким знаком .Σ; ">";

Акцент може досягатися і за рахунок ритмічного (синкопа), агогічного, тембрового виділення звука. У вокально-хоровій музиці акцентом також називають підкреслення найбільш важливих за змістом слів і складів при проспівуванні тексту.

Альт (від лат. *altus* – високий) – це:

1. Низький дитячий голос із діапазоном ля (соль) малої октави – мі-бемоль (мі) другої октави. Звучання цього голосу грудне із металічним відтінком.

2. Назва партії в хорі або вокальному ансамблі, що виконується низькими дитячими або низькими жіночими голосами.

3. Смичковий інструмент скрипкового сімейства.

Альтіно – див. Тенор.

Ансамбль (від фр. *ensemble* – разом) – це:

1. Збереження строю та злагодженість виконання при колективному співі і грі на музичних інструментах. Мистецтво ансамблю базується на постійній координації творчих зусиль виконавців, вимагається вміння чути і 7 слухати загальні звучання і співставляти свою виконавську манеру із манерою партнерів.

Антифон (від грец. *antiphonos* – протизвучність) – почерговий спів двох хорів або хору і соліста.

Арієта (від італ. *arietta* – маленька арія) – невелика арія з пісенним характером мелодії, зазвичай у двочастинній формі. У французькій опері XVIII ст. арієтою називалася арія да капо в блискучому колоратурному стилі, яку співали на італійській мові. Вона не була пов'язана з розвитком сценічної дії і виконувалася як вставний номер.

Аріозо (від італ. *arioso* – подібне арії) – це:

1. Невеликий вокальний твір, який відрізняється від арії більш вільною формою. Якщо арія в опері являється музичною характеристикою героя, то аріозо – це відгук на яку-небудь драматичну ситуацію, узагальнення змісту попереднього речитативу, якимсь одне емоційне хвилювання. В кантатах Й. С. Баха аріозо нерідко являється заключною частиною сцени речитативного характеру. В італійській опері і кантаті XVII ст. аріозо виконувало зв'язуючу роль між речитативом і арією. В оперній музиці XIX ст. аріозо перетворюється

в невелику арію із мелодією наспівно- декламаційного або лірично-пісенного характеру.

2. Термін, що вказує на наспівний характер виконання твору.

Арія (від італ. aria) – це:

1. Жанр вокальної музики, завершений епізод в опері, ораторії, кантаті; виконуваний солістом в супроводі оркестру. Арія являється музичною характеристикою персонажу. В арії розкривається характер героя, його мрії, думки, переживання, настрої. Вищим розквітом культури сольного bel canto була драматична арія з її інтонаційно-констатувальними «відділами», чим досягалися максимальна повнота, пластичність і образна яскравість вираження – словом, монументальним стилем.

Артикуляційний апарат – система органів, які за рахунок своєї роботи формують звуки мови. До них відносяться:

- голосові зв'язки;
- язик, губи, м'яке піднебіння;
- нижня щелепа (активний орган);
- зуби, тверде піднебіння, верхня щелепа (пасивні органи).

Артикуляція (від лат. articulo – відокремлюю) – робота органів мови, яка необхідна для утворення звуків.

Атака (від фр. attaque – наступ) – у вокальній методиці означає початок звука. Термін застосовується до фонації чистих голосних. Розрізняють три види атаки звука.

Тверда атака – характеризується щільним змиканням голосових зв'язок до початку звука і їх швидким розмиканням під впливом піднятого підзв'язкового тиску. Звук при цьому зазвичай буває точним за висотою, яскравим, енергійним, при перебільшенні – металічним, жорстким.

При *придиховій атаці* голосові зв'язки змикаються на уже витікаючому струмочку повітря, що і створює своєрідну придиховість. Звук не відразу досягає повноти звучання і точної висоти (утворюються «під'їзди» до ноти). При придиховій атаці може з'являтися витік повітря, його підвищений розподіл скрізь нещільно зімкнену голосову щілину, голос може втратити необхідну чистоту тембру, яскравість, енергію, опору.

М'яка атака, якою намагаються користуватися співаки, характеризується одночасним змиканням голосових зв'язок і подачі дихання. Вона забезпечує чистоту інтонації і найкращі звукові можливості працюючим голосовим зв'язкам. Співак повинен володіти всіма трьома видами атаки, використовуючи їх в залежності від поставлених завдань. Різні види атаки

використовуються в педагогічній практиці для організації співочого голосоутворення, для боротьби з дефектами співочого звуку.

Ауфтакт (від нім. *aufakt* – затакт) – специфічний диригентський жест, замах диригентської палички або руки, що вказує на початок виконання. Його функції – визначення темпу, динаміки, характеру атаки звуку, показ взяття дихання співаками і тому подібне.

Афонія (від грец. *arhonia*) – відсутність співочого звуку при намаганні видати його.

Бард (від кельт. *bard* – співак) – поет і співак у древніх кельтів, у середньовіччі – придворний поет в Ірландії, Шотландії. У репертуарі бардів були пісні-балади, бойові, сатиричні пісні, елегії і т. д. Музика бардів не збереглася.

Баритон (від грец. *barytonos* – низькозвучний) – чоловічий співочий голос, займає проміжне положення між тенором і басом. Діапазон баритона – ля великої октави – ля-бемоль першої октави. За характером голосу розрізняють баритон ліричний, драматичний. Звучання ліричного баритона світле, м'яке, за тембром і висотою наближений до драматичного тенора.

Лірично-драматичний баритон – сильний голос, яскравий і світлий за тембром. Може виконувати партії як ліричного так і драматичного баритона.

Драматичний баритон (бас-баритон) – голос великої сили, яскравий і гучнозвучний по всьому діапазону. По тембру наближений до басу. В хорі баритони співають партію перших басів, але вище фа першої октави не співають.

Баркарола (від італ. *barca* – човен) – першоджерельно – це пісня венеціанського гондольєра. Для неї характерний розмір 6/8 або 12/8, лірична наспівна мелодія, спокійний, плавний акомпанемент, що імітує гойдання на 11 хвилях, мінорний лад. В XIX ст. баркарола стала широко розповсюджена як жанр професійної музики. Вокальні баркароли створювали: Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ш. Гуно, Р. Штраус. Нерідко баркарола використовується в опері.

Бас (від італ. – *basso* – низький) – це:

1. Низький чоловічий співочий голос із діапазоном фа великої октави – фа 1-ої октави. За теситурними умовами басы поділяються на високі і низькі. Високий, або співочий бас (*basso cantante*) іноді називають баритональними за його світле звучання. У нього звучні верхні ноти і яскрава центральна ділянка діапазону. Низький, або центральний бас (*basso profundo*) наділений міцним звучанням нижніх нот і всього центру діапазону. Верхній відрізок діапазону звучить напружено. В оперному виконавстві розрізняють характерний, або комічний бас (*basso buffo*) – гнучкий, рухливий голос. Найнижчий вид басів –

баси-октавісти з діапазоном ля контроктави – ля малої октави. Особливо красиво баси-октавісти звучать в хорах а капела.

2. Найнижча партія в хорі або ансамблі. Робочий діапазон хорової басової партії зазвичай коливається в межах соль – великої октави – ре (мі-бемоль) першої октави.

Бельканто (від італ. belcanto – прекрасний красивий спів) – стиль співу, який виник в Італії (середина XVII ст. і «царював» до першої половини XIX ст. в епоху «бельканто». В сучасному розумінні – емоційно насичене, красиве, співуче, гучне вокальне виконання. Бельканто вимагає від співака кантилени, бездоганної колоратури, володіння технікою філірування звуку, динамічних і тембрових нюансів, «інструментальної» рівності звучання.

З появою опер Дж. Верді пов'язаний завершальний період формування класичного бельканто. Зникає насиченість колоратурою, яка сильно драматизується, збагачується психологічними нюансами. Підвищуються вимоги до звучності голосу та насиченого звучання верхніх нот. Термін «бельканто» починає використовуватися в сучасному його розумінні. Сучасні вокальні школи зберігають і продовжують традиції бельканто. До майстрів бельканто можна віднести таких співаків, як М. Каллас, М. Кабальє, Л. Паваротті, П. Домінго та ін.

Біглисть – техніка співу у швидкому русі. Найчастіше використовується в колоратурних прикрасах і пасажах. Технікою біглості повинні володіти всі співаки, незалежно від типу голосу. Біглисть може бути природньою якістю, але у більшості співаків вона – результат систематичних спеціальних занять. У вправах для вироблення техніки біглості варто на початках дотримуватися помірних темпів, поступово пришвидшуючи рух. Вправи у швидкому русі – один із кращих методів боротьби із форсуванням звуку. Швидкий рух не дає можливості голосу перевантажуватись диханням, «обважчитися». В результаті засвоєння техніки біглості гортань стає більш гнучкою, еластичною, покращується інтонація, голос звучить більш яскраво.

«**Білий звук**» – термін розповсюджений у вокальній практиці для визначення так званого відкритого звучання голосу. Це «плоске» напружене звучання обумовлено відсутністю елементів прикриття, що заставляє голосові зв'язки працювати із «перезімкненням», зажатістю. В академічній манері співу таке звучання голосу недопустиме. До виправлення даного дефекту ведуть прийоми, що підвищують імпеданс більш округлене звучання, повна вимова голосних букв, округлена ротова порожнина, опущена гортань.

Блюз (від англ. blues, big blue devils – меланхолія) – повільна лірична пісня американських негрів. Блюз виник у південних районах США в кінці XIX ст. В пізньому, міському або класичному блюзі можна знайти риси характерні для музики африканських народів: синкоповані ритми, поліритмію, слизькі пониження деяких ступенів ладу, або глісандуючі ступені ладу,

імпровізаційність виконання. Блюз дуже сильно вплинув на формування джазу і джазової музики. Жанрові особливості блюзу використовували у своїй творчості композитори М. Равель, Дж. Гершвін.

Бурлеска (від італ. burleska, від burla – жарт) – це:

1. Невелика комедійна опера, рідня водевілю. Виникла в Італії та отримала розповсюдження у Франції, Ірландії, Англії.
2. Музична п'єса грубуватого-комічного, інколи причудливого характеру.

Визначення типу голосу – одне із важливих завдань вокальної педагогіки. Можливості пристосування голосового апарату досить великі, і тому істинна природа голосу часто буває прихована (наприклад, наслідування улюбленому співаку). Визначення типу голосу проводиться за комплексом прикмет, так як ні один із них не дає однозначної відповіді. До них відносяться: тембр, діапазон, здатність витримувати теситуру, розміщення перехідних нот, будова гортані і розміри голосових складок, будова тіла співака. При дослідженні голосових складок потрібно враховувати не тільки їх довжину, але і товщину, масивність. Наприклад, зустрічаються басы, які мають порівняно короткі, але масивні голосові складки. Коли голос одразу не піддається ясному визначенню, носить проміжний характер, доцільно на деякий час утриматися від категоричного зачислення його до якого-небудь типу, витримати певний період занять на найбільш зручній ділянці діапазону. Для співака вкрай важливо виконувати репертуар, притаманний його типу голосу. Спів партій, які написані для іншого характеру голосу, веде до деградації вокальних даних, співооче довголіття.

Висота звука – якість музичного звуку, який залежить від частоти коливань тіла, що звучить (струни, повітряного стовпа, голосових зв'язок). В акустиці вимірюється в герцах (Гц; число коливань в секунду). В музичній практиці прийнято розрізняти абсолютну висоту звуків, що відповідає певним встановленим частотам (напр., ля першої октави – 440 Гц), і відносну, що визначається інтервальним співвідношенням звуків. Сприйняття висоти звуку має зонну природу, тобто кожен звук сприймається як незмінний в певній зоні частот при невеликих відхиленнях від встановленої частоти коливань.

Вібрато (від італ. vibrato, від лат. vibrato – коливання) – це:

1. Темброва властивість звуку, що значно впливає на естетичне оцінювання звуку. Звук без вібрата слухачі характеризують як прямий або тупий, безжиттєвий, тоді як звук з вібрато – живий, приємний, польотний, лагідний і т. п. На слух вібрато сприймається як ритмічні пульсації звуку, які відбуваються із частотністю близько 5-7 пульсацій в секунду. Ця частота пульсацій вібрато є для слуху найблагозвучнішою. Часті пульсації або велике вібрато сприймається як «баранчик» у голосі, а рідші пульсації – як хитання звуку. У професійних співаків можна спостерігати чітку ритмічність вібрато.

Для некваліфікованих вокалістів характерним є аритмічний, хаотичний характер вібрато, що на слух сприймається як нестійкість, невпевненість звуку.

Специфіка вібрато співака може видозмінюватися залежно від висоти основного тону, сили голосу, типу голосної, тривалості її звучання та ряду інших чинників. Особливість вібрато змінюється залежно від емоційного настрою співака: при сильному емоційному збудженні (при співі вокальних творів) частота вібрато зростає. Емоція горя і пригніченості викликає уповільнення частоти вібрато.

Вібрато є одним з важливих засобів емоційної виразності співу. Емоція – ключ, яким відкриваються не тільки естетичні чудеса співочого голосу, а й технічні прийоми їхнього досягнення. Голос талановитого співака може підсилити емоційне забарвлення написаного слова, додати йому часом несподівані відтінки, породжені творчим натхненням.

2. Періодична зміна звуку за висотою, силою і тембром. Вібрато існує у правильно поставленому співочому голосі і надає йому теплоту характеру, що ллється, бере участь у створенні індивідуального тембру співака. Відсутність вібрато збіднює голос, робить його невиразним. Співоче вібрато – в основному природня якість голосового апарату, але може бути вироблено штучно при його відсутності і піддається удосконаленню.

Вібрато виникає в гортані в результаті її вільного коливання у м'язах шиї, що добре відчувається при пальпації. Вібрато може бути зупинене, а також посилене по амплітуді і висоті (під час переходу на трель). Спокійне стійке вібрато – показник правильної, вільної роботи гортані. При відсутності вібрато («прямий» голос) його можна виробити, використовуючи вправи, які знімають зайве напруження з гортані і розвивають його гнучкість. Часта пульсація («баранчик») в основному природня якість і важко піддається виправленню. Коливання голосу – результат ослаблених м'язів, що тримають гортань (спостерігаються частіше у форсованих голосах і у співаків старшого віку); рекомендується зняття зайвого напору дихання.

Відкритий звук – перенесення мовленнєвого звучання голосних у спів. Відкритим звуком користуються при виконанні народних пісень. Професійні народні хори і деякі співаки, які співають у народній манері, використовують не зовсім відкритий звук, дещо його округлюючи.

Відчуття – це:

1. Пізнавальний психічний процес відображення в мозку людини окремих властивостей предметів і явищ при їх безпосередній дії на органи чуття людини.

2. Найпростіший психічний процес, первинна форма орієнтування живого організму в навколишньому середовищі. З відчуттів починається

пізнавальна діяльність людини. Органи чуття – це єдині канали, по яких зовнішній світ проникає в свідомість людини. Для відчуттів характерне їх позитивне або негативне емоційне забарвлення.

Вміння – це:

1. Складна комплексна дія, що базується на основі набуття навичок.
2. Ґрунтована по знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність.

Вокаліз (від лат. *vocalis* – голосний) – музичний твір для голосу без літературного тексту, написаний з метою вироблення окремих вокально-технічних навичок (аналогічно етюдам у інструменталістів) або для концертного виконання. Навчальні вокалізи – важливий перехідний матеріал від вправ до творів з текстом. Відсутність слова дає можливість зосередити увагу на музичній виразності. Наявність тих або інших вокально-технічних елементів дозволяє вибрати вокалізи відповідно до задач, які ставляться перед учнем (студентом). Вокалізи виконуються на окремий голосний звук, найчастіше на округлений а. Навчальні вокалізи видаються у вигляді збірників для голосу різного рівня підготовки. Серед авторів розповсюджені збірники вокалізів – Ф. Абт, Г. Панофка, Дж. Конконе, Н. Ваккаї та інші. Концертні вокалізи дають можливість показати красу і багатство можливостей співоного голосу.

Вокалізація (від італ. *vocalizzazione*) – виконання мелодії на голосних звуках, або розспівування окремих складів якого-небудь слова. У вокальній педагогіці використовується для найкращого виявлення вокальних якостей голосу. На вокалізації у вправах і вокалізах відпрацьовуються всі основні елементи вокальної техніки, вона дозволяє зосередити увагу на завданнях голосоутворення, звуковедення і музичної виразності. Вокалізація широко представлена у вокальних і хорових творах. Простим її видом являється розспів якого-небудь складу не декількох нотах. Розповсюджені також більш розгорнуті мелодичні ходи, пасажі, колоратурні прикраси і т. п., що виконуються на окремі голосні і склади. Зустрічаються цілі твори, де розспівується одна голосна, або склади якого-небудь слова (наприклад, «Alleluja» В. А. Моцарта). Вокалізація використовується в хоровій практиці при розспівці, настройці хору, як метод при розучуванні творів. Часто зустрічається в хорових творах у вигляді підголосків, фону, прикрас і т. п.

Вокальна музика (від італ. *vocale* – голосовий) – музика, що призначена для співу. Межі вокальної музики дуже широкі: це народна пісня (з інструментальним супроводом або без нього), романс, багаточисленні ансамблі (дует – два виконавці; тріо – три виконавці; квартет – чотири виконавці; квінтет – п'ять виконавців; секстет – шість виконавців; септет – сім виконавців; октет – вісім виконавців, хори. Вокальна музика складає основу

таких монументальних жанрів, як опера, ораторія, кантата. Вокальна хорова музика мала велике значення в епоху Середньовіччя в Європі.

Вокальна школа – це:

1. Система вокально-виконавських принципів і педагогічних методів, що формуються в музичній культурі народів різних країн. В національній школі співу відображаються особливості психологічного складу даного народу, його музики, поезії, мови, виконавських традицій. Національні вокальні школи в країнах Західної Європи почали формуватися одночасно з виникненням національних композиторських шкіл, які висували перед співаками свої художньо-виконавські вимоги. Важливу роль у формуванні вокальних шкіл зіграла поява опери. Основні європейські вокальні школи – італійська, французька, німецька. Розвиваючись на протязі XVIII – XX ст., європейські вокальні школи не були ізольовані одна від одної, що привело їх до взаємозбагачення. Сучасна музика написана новою музичною мовою, яка ламає звичні уяви про вокальне виконавство, взагалі стирає саме поняття про національні школи співу.

2. Досконале володіння технічними можливостями голосу (співак з хорошою, або поганою вокальною школою). Вокальний цикл – ряд романсів чи пісень, що пов'язані між собою єдиним образно-художнім задумом. В класичній музиці зустрічаються вокальні цикли різного масштабу (від 3-4 романсів чи пісень до 20 і більше).

Вокальні навички – це комплекс автоматизованих дій різних частин голосового апарату, які відбуваються під час співу і підкоряються волі співака, його виконавським бажанням, узгодженого співу в колективі. До вокальних навичок відносяться: співоча постава, дихання, звукоутворення, звуковедення, дикція, артикуляція, інтонація, тембр, які є важливими та невід'ємними складовими для всіх співаків, майбутніх вчителів музичного мистецтва, хористів, сольних виконавців, ансамблів.

Вокальність – зручність для співу. Термін використовується для характеристики твору або мови. Твір написаний вокально, добре лягає на голос. Народні пісні завжди вокальні, так як, передаються в усній традиції, вони пройшли через голосовий апарат багатьох поколінь співаків. Ознаками вокальності твору являються: відсутність широких стрибків у мелодії, переважне використання поступених ходів, обмеженість діапазону, логіка побудови, легко засвоювана співаками. Вокальними мовами вважають ті, які за фонетичним звучанням близькі до академічної манери співу. Ознаки вокальності мови – щедрість голосних та чиста і повна вимова без редукації (послаблення, артикуляції), відсутність носових, горлових звуків.

Гармонія (від грец. harmonia – стрункість, зв'язок) – це один із найважливіших виразних засобів музики, заснований на поєднанні звуків у співзвуччя та на взаємозв'язку цих співзвуч між собою в послідовному русі. Часто під терміном гармонія розуміють акордовий супровід верхнього (мелодичного) голосу. Однак, поняття «гармонія» набагато ширше: гармонія, як засіб виразності є в багатоголосній музиці будь-якого складу. Навіть якщо окремі голоси не складаються в окремо окреслені акордові комплекси, закони гармонії неодмінно відображаються на русі та взаємодії голосів.

Витоки гармонії йдуть ще з народної музики. В ході історичного розвитку гармонія, як і інші виразні засоби – мелодія, ритм, тембр і т. д. зазнала значних змін. Тому, часто йде мова про різні гармонічні стилі та школи: класична гармонія, романтична гармонія, сучасна гармонія, джазова гармонія.

Гігієна голосу – дотримання співаком певних правил поведінки, що забезпечують збереження здоров'я голосового апарату. Навантаження на голосовий апарат повинне відповідати ступені його тренуваності. Недопустимий довготривалий спів без перерви в непритаманній даному голосу теситурі, зловживання високими нотами, форсоване звучання. Варто уникати непомірного розмовного навантаження, яке сильно втомлює голос. Неприпустимий спів у хворобливому стані, а для жінок також під час критичних днів. Для голосового апарату шкідливі різкі зміни температури, спека, холод, пилука, духота. В холодну пору року з розігрітим після співу голосовим апаратом не можна зразу виходити на вулицю, необхідно дещо охолонути. Рекомендується уникати їжі і напоїв, що подразнюють слизову оболонку горла: гострого, занадто солоного, надзвичайно гарячого або холодного. Не варто співати одразу після прийняття їжі, так як це заважає природньому диханню. Необхідно виключити паління і вживання алкогольних напоїв. Гігієна голосу нерозривно пов'язана із життєвим режимом і загально-гігієнічними правилами. Важливі періодичні спостереження за здоров'ям голосового апарату зі сторони фоніатра, який знає його особливості у даного співака.

Глісандо (від італ. glissando, від фр. glisser – ковзати) – виконавський прийом, який заключається в переході з одного звуку на інший методом плавного ковзання без виділення окремих проміжних ступенів. В нотному записі позначається ризкою або хвилястою лінією між початковим і кінцевим звуками.

Глотка – порожнина, яка розташована за зівком, що при диханні стикується з носовою порожниною і гортанню. В розмові і в співі відокремлюється від носової порожнини піднятим м'яким піднебінням і входить до складу рото-глоткового каналу. Глотка являється рухомим резонатором, який бере участь в утворенні однієї із двох формант. Її об'єм може сильно змінюватися за рахунок зміни положення язика і опущеній або

піднятій гортані. Під час співу глотка повинна бути вільно і широко відкрита. Глотка приймає участь у створенні імпедансу та прикриття звуку.

Голос – це найвиразніший, найдивовижніший, найсильніший за своїм впливом на слухача музичний інструмент, яким володіє кожна людина від народження. Він є загальним для всіх жанрів вокальної музики, але оцінювання його можливостей залежить від того, що потрібно виконати, чи арію з опери для виконання якої потрібний добре навчений голос, чи популярну, сучасну пісню, яку може виконати будь-який пересічний голос. Ті самі властивості голосу можуть одержати різну оцінку.

Голосні – це звуки, під час вимови яких струмись повітря не потрапляє на перешкоди в ротовій порожнині, вони утворені за допомогою голосу. В українській мові це: а, о, у, е, и, і. Залежно від наявності наголосу (інтенсивність звучання) у слові голосні звуки поділяються на наголошені та ненаголошені.

Голосні у співі – це:

1. Звуки, на яких відбувається спів і розкриваються всі співочі можливості голосу: краса тембру, довготривалість звучання, силові ресурси, діапазон. Спів можливий і на деяких звучних (сонорних) приголосних (до прикладу м, н). Голосні букви в академічній манері співу звучать більш округлено в порівнянні з вимовою, володіючи при цьому необхідною дзвінкістю, металічністю і надаючи співу пливучого характеру. Ці якості пов'язані з постійною наявністю в тембрі добре поставленого співочого голосу високої і низької співочих формант, а також стійкого вібрато. Рівне в тембральному відношенні звучання голосних в співі залежить від вміння зберігати ці якості, при переході від однієї голосної до іншої, що практично досягається при збереженні єдиного «місця звучання» голосу (єдиних резонаторних відчуттів). Відсутність цього робить голос різнобарвним. Якщо в голосній не вистачає високої співочої форманти, він звучить глухо, «завалено», по-стариківськи, якщо нема низької – звук стає відкритим, «білим». У співаків-початківців, як правило, голосні звучать нерівно – одні краще, інші – гірше. Для розвитку голосу відбираються найбільш вокально влаштовані голосні звуки і до них поступово підлаштовуються менш вдалі. Виявляючи найкращі темброві якості голосу на голосних, співак повинен слідкувати, щоб вони звучали повноцінно, не порушуючи природності слова у відповідності до норм мови.

2. Звуки, які відіграють вирішальну роль у сприйнятті тексту. Розбірливість слова у співі пов'язана із їх чіткою і швидкою вимовою. Дія голосних на голосоутворення широко використовується у вокальній педагогіці.

Голосовий апарат – система органів, яка служить для утворення звуків голосу і мови. До неї входять: 1) органи дихання, що створюють повітряний

тиск під голосовими складками, – джерело звукової енергії; 2) гортань із голосовими складками – джерело виникнення звукових коливань; 3) артикуляційний апарат, що служить для утворення звуків членороздільної мови; 4) носова і придаткові порожнини, які приймають участь в утворенні деяких звуків. Система порожнин глотки, рота і носа у вокальній методиці часто називається надставною трубою. Голосовий апарат завжди працює в єдності та взаємозв'язку всіх своїх частин, відповідаючи звуковим уявленням, які виникають у відповідних відділах кори головного мозку.

Голосові складки (зв'язки) – два парні м'язи, розміщені в гортані, покриті еластичною, з'єднувальною тканиною і слизовою оболонкою. Вони можуть змикатися і розмикатися, натягуватися. Звучання проходить при зімкнутих голосових складках. Будова голосових складок дає їм можливість коливатися як цілковито, так і окремими частинами, від чого залежить характер звучання голосу. Розміри голосових складок визначає тип голосу. Найдовші і товщі – у басів (довжина до 25 мм, товщина – 5 мм), найкоротші і тонші – у колоратурного сопрано (довжина 14 мм, товщина – 2 мм).

Голосоутворення (звукоутворення, фонація) – процес утворення звуку голосу. Згідно загальноприйнятої міоеластичної теорії, звукові хвилі виникають в голосовій щілині в результаті опору зімкнутих голосових складок тиску видихуваного повітря. Пропустивши порцію повітря, складки знову змикаються в силу еластичності, потім цикл повторюється. В результаті виникають періодичні поштовхи повітря, тобто звукові коливання певної частоти. Частота коливань сприймається як висота звука, а енергія порцій повітря (сила поштовхів) – як сила звука. Завдяки резонаторним явищам в порожнинах, що лежать вище і нижче голосової щілини, проходить посилення певних груп обертонів звука (утворення формант), які впливають на формування тембру і дають можливість відрізнати один голосний звук від іншого. Голосоутворення здійснюється в результаті бажання сформувавши звук, який виник в уяві, що на основі попереднього досвіду веде до відповідної дії м'язів дихання, гортані, артикуляційного апарату. Таким чином, в голосоутворенні приймають участь всі компоненти голосового апарату. Характер голосоутворення може бути змінений в результаті постановки голосу.

Горловий звук – специфічне звучання голосу, яке утворюється в 20 результаті того, що голосові зв'язки працюють в режимі перезмикання, тобто, в процесі коливання фаза їх зімкнутого стану переважає над розімкненим, а сама гортань напружена. Горловий звук містить багато високих обертонів і тому різкий. Він не має природнього вільного вібрата, в ньому відсутня повнота вимови голосних, тому він звучить «плесковато». Горловий звук природній для національностей, які розмовляють на тюркських мовах (татари, башкіри та ін.), в силу особливостей вимовних норм і звукового складу цих мов. Для цих народів перехід до вільного повного академічного звучання особливо важкий, бо пов'язаний із зняттям звуку з горла. Для виправлення

горлового звуку використовуються прийоми, направлені на зміну роботи гортані в бік її звільнення від напруги і перезмикання: помірна динаміка, придихова або м'яка атака звуку, використання голосних більшого імпедансу -у- або -о-, використання м'язевого прийому зівка та ін. Горловий відтінок звучання – не завжди є недоліком, і історія знає професійних співаків високого класу, які володіють красивими голосами «з горлинкою». Самими співаками «горланіння» зазвичай не сприймається як дефект.

Методичне видання

Бірюкова Лариса Анатоліївна

Розвиток вокальної техніки студентів: алгоритм навчального процесу

галузь знань 02 Культура і мистецтво

спеціальність 025 Музичне мистецтво

для закладів вищої освіти

Комп'ютерний набір *Л.А. Бірюкова*

Комп'ютерна верстка *С.П. Цьома*

Підп. до друку 25.09.2023.

Формат 60+84/16. Гарнитура Bookman Old Style.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк.
Тираж 100 пр. Вид. № 14.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул.Роменська 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

Серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.